

A 4-es számú metróvonal Rákóczi téri állomásának mérnökgeológiai elemzése

Bodnár Nikolett Katalin

ELTE Általános és Alkalmazott Földtani Tanszék, bodnar.nikolett@gmail.com

Török Ákos

BME Építőanyagok és Mérnökgeológia Tanszék, torokakos@mail.bme.hu

ÖSSZEFOGLALÁS: A Rákóczi tér környékének földtani viszonyait a környékét ismertető szakvélemények, szakirodalmi adatok és a területet feltáró fúrások rétegsorából kapott adatokat, valamint helyszíni rétegleírást és mintavételezést követő laborvizsgálatokat alkalmaztunk. Az állomás térségében a feltöltés és a kavicsos-homokos dunai hordalék alatt a bádeni korú árapály övi-folyóvízi-tavi, zömében terrigén fációsú Perbáli Agyag Formáció kőzetei találhatóak meg. Az üledékképződési környezet miatt a rétegtípusok mind laterálisan, mind vertikálisan igen változatosak. A rétegek korrelációját erősen megnehezíti, hogy hosszán követhető, az összes fúrásban megjelenő marker szintek nem várhatók, a kivételt az egyes tufaszórásos szintekkel azonosítható bentonitos rétegek jelentik. A laborelemzések alapján meszes-homokos agyag sorozatok kisebb mértékben duzzadó agyagásvány tartalmú rétegek jelennek meg az állomás területén, amelyek egy része plasztikusan viselkedik. A fúrások korrelációja során egy vető jelenlétét lehetett igazolni az állomás térségében.

Kulcsszavak: Rákóczi tér, bentonit, metróépítés, korreláció

1 BEVEZETÉS

Az elmúlt száz évben számos terv került kidolgozásra Budapest metróhálózatának kiépítése kapcsán. A tervek között egyezés volt abban, hogy a 4-es számú vonal kösse össze Dél-Budát (Móricz Zsigmond körtér) a városközponton keresztül Zuglóval (Bosnyák tér), úgy hogy kapcsolódjon a 2-es és a 3-as számú vonalakkhoz is.

A 60-as évek közepétől a 80-as évek elejéig a metró vonalak építéséhez, az UVATERV és a METRÓBER megbízásából, az OFKFB kivitelezésében mintegy 500 kutató magfúrás mélyült, melyből 180 darab a 4-es vonal szakaszvariációinak közelébe esett (Szlabóczky, 1998).

Az 1970-es évek elején elővették a korábbi nagyvonalú tanulmányokat, és ezzel megkezdődött a közel 30 évet igénybe vevő „építést előkészítő” tevékenység. A pénzügyi és ütemezési előirányzatok folyamatos változása, és sok huzavona után azonban csak 2003-ban parafálták a metrószerződést, így a metróberuházás is csak ekkor indulhatott el. Végül 2006-ban a város több pontján megindultak az állomásépítések, illetve az alagútépítés.

A 4-es metró építése egyelőre két szakaszban zajlik. Az első szakasz a Kelenföldi pályaudvartól a Keleti pályaudvarig tart, egy 7,3 km hosszúságú alagútpárból és 10 megállóhelyből áll. A tervezett második szakasz a Keleti pályaudvar és a Bosnyák teret kötné össze, ami további öt állomást és 4 km hosszúságú alagút megépítését jelentené. A vonal a 2-es metróhoz a Keleti pályaudvarnál, a 3-as metróhoz pedig a Kálvin térenél kapcsolódik.

2 FÖLDTANI VISZONYOK

Budapest változatos domborzatát a Duna kétfelé választja. Ny-i oldalán hegyvidék (Budai-hegység), K-i oldalán pedig síkvidék (Pesti-síkság) terül el. A Budai-hegység területének morfológiáját a tektonikai mozgások következtében kiemelt alaphegység rögvonulatai adják. A Pesti-síkság tektonikailag szerkesztett, melyet a Duna ártéri hordalékokkal töltött fel (Schafarzik et al., 1964).

A Dél-Buda – Rákospalota 4. számú metróvonal Kelenföldi pályaudvar és Baross tér, Keleti pályaudvar közötti szakaszának a legnagyobb felszíni szintkülönbsége mindössze 11 m. Legmagasabban a Kelenföldi pályaudvar (114-112,5 mBf), míg legalacsonyabban az Etele tér és Bártfai utca találkozásától a Sárbogárdi útig, illetve a Fővám tér és a Rákóczi tér közötti terület (103-104 mBf) fekszik. A

terület sík, alig változó felszínét elsősorban az emberi tevékenység alakította ki. A Duna közvetlen környékének kivételével az intenzív tereprendezés, elsősorban a feltöltés volt meghatározó.

A felső-triász rétegekre (Dachsteini Mészke és Fődolomit Formáció) diszkordánsan települnek az eocén képződmények. A területen csak a késő-eocéntól van bizonyítható üledékképződés (Kecskeméti, 1998). A nyomvonal mentén előforduló eocén, oligocén és miocén képződményeket diszkordanciával települő kvarter üledékek fedik.

A metróvonal földtani-tektonikai szempontból három nagymértékben eltérő vonalszakaszra osztható: a budai szakasz (a Kelenföldi pályaudvartól a Szent Gellért térig), a Duna alatti szakasz (a Szent Gellért tér nyugati részétől a Pesti Alsó rakpartig) és a pesti szakasz (a Fővár tértől a Keleti pályaudvarig, Dózsa György útig) (Rainscák, 2000).

A budai szakaszra homogén földtani felépítés és viszonylag kismértékű tektonizáltság jellemző. A nyomvonalszakaszon az alagút végig az alsó-oligocén, bathiális kifejlődésű Kiscelli Agyagban halad. A Tardi Agyagra konkordánsan települő összlet vastagsága a tektonikai helyzetének függvénye. A Kelenföldi lapályon 250-400 m, míg a kiemeltebb helyzetű Szent Gellért tér közelében erősen lepusztult, mindössze 13-22 m vastag. A nyomvonal közelében mindenhol típusos megjelenésű: tömeges, vastagpados, szürke-kékesszürke szín jellemzi, erősen pirites, a repedések mentén gipszes, közepes karbonáttartalmú, enyhén csillámos (Geovil, 2001, 2005).

A Duna alatti átvezető szakasz a Gellért-hegy DK-i oldalán lévő tektonikus, aszimmetrikus sasbércect harántolja. Az aszimmetriát az ÉK-i szárny erősebb térrövidülése okozta. Többnyire ÉNy-DK-i törésekkel tagolt. A budai oldalon található alsó-oligocénnél idősebb korú képződmények a Gellért-hegyet dél felől határoló ÉNy-DK-i illetve É-D-i irányú vetők mentén a mélybe sülyedtek (Rózsa & Fáy, 1980). Ugyanezen kőzeteket a pesti oldalon körülbelül 1000 m-es mélységben, fúrásokkal tárták fel, tehát K-DK felé lépcsőzetes lezökkenés tapasztalható.

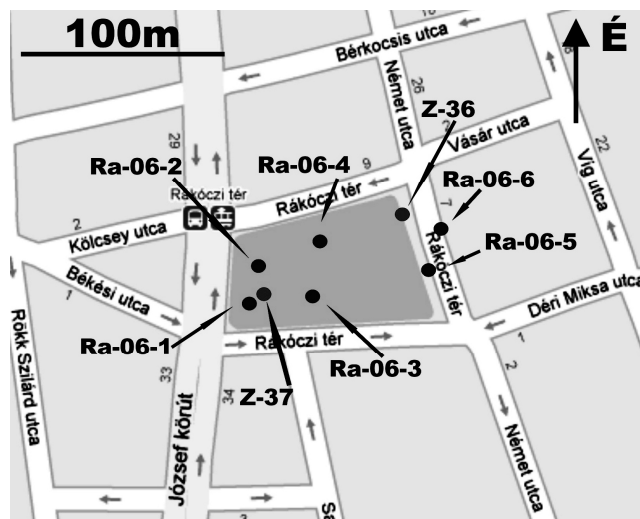
A pesti szakasz DNy-ról ÉK felé fiatalodik, a nyomvonal felső-oligocén és miocén korú képződményekben halad. Litológiailag nagyon változatos, a medencesülyedéshez kapcsolható, tenziós tektonika jellemző. Gyakoriak a jelentősebb rétegvizet tartalmazó kőzetrétegek vagy lencsék. A képződményeket mindenhol a felszín alatti vízzel gyakran telített homokos, kavicsos dunai üledék fedi. A pesti rakparttól körülbelül 150 m-re a Kálvin térig az alagút a felső-oligocén, partszegélyi kifejlődésű, homokos Törökbálinti Formációban, majd a Törökbálinti Formáció és a Szécsényi Slír összefogadásában halad. A pesti hídfő után a Törökbálinti Formáció jelentkezik, majd a Fővár tér és Kálvin tér között több vetőnek köszönhetően ennek fedője, a slír. A Kálvin tér DNy-i része, illetve az előtte lévő megközelítőleg 150 m-es szakasz a kavicsos, homokos, agyagos, litorális kifejlődésű Budafoki Formációban halad. A Kálvin tértől a Fiumei útig az alagút, az eggenburgira diszkordanciával települő, középső-miocén badeni üledékekben halad, melyet tufigén bázisösszletre, terrigén, és felső-badeni tengeri összletre lehet osztani. A badeni összlet alsó tufás, bitumenes rétegei a Tari Dácittufa („középső riolittufa”) formációhoz tartoznak (Bubics, 1978), ami részben a szárazföldre részben a partszegélyi tengerbe hullott vulkáni anyagból áll, és nagyszámú homokos, agyagos vagy kavicsos betelepülést tartalmaz. A nyomvonal a Kálvin tér után megközelítőleg 200 m-en keresztül halad a tufigén összletben, innentől a Rákóczi téren keresztül egészen a Fiumei útig a metró az erre települő árapályövi-folyóvízi-tavi terrigén összletben fut, mely a Perbáli Formációval („tarka aleurit”) azonosítható. A Rákóczi téri és Köztársaság téri megálló közötti területet újabb három haránt irányú vető tagolja. A Fiumei úttól a Baross térig (Keleti pályaudvarig) az alagút a felső-badeni – szarmata tengeri összletben halad, ami molluszka faunája alapján a Rákosi Mészke, illetve a Tinnyei Formáció.

A felszín alatti víz áramlását elsődlegesen a Duna határozza meg. Két fő áramlási irány állapítható meg. Az egyik a Duna, mint erózióbázis felé történő szivárgás, a másik a Duna völgyére jellemzően ÉÉNy-DDK irányú. Az általános áramlási képet néhol kissé torzítja a dombokról lefutó kisebb patakmedreket követő áramlás. A Duna mindenkor vízállása hatással van a környezetében lévő terasz vízszintjére is (Juhász, 2000).

3 KORÁBBI FÚRÁSI ADATOK FELDOLGOZÁSA

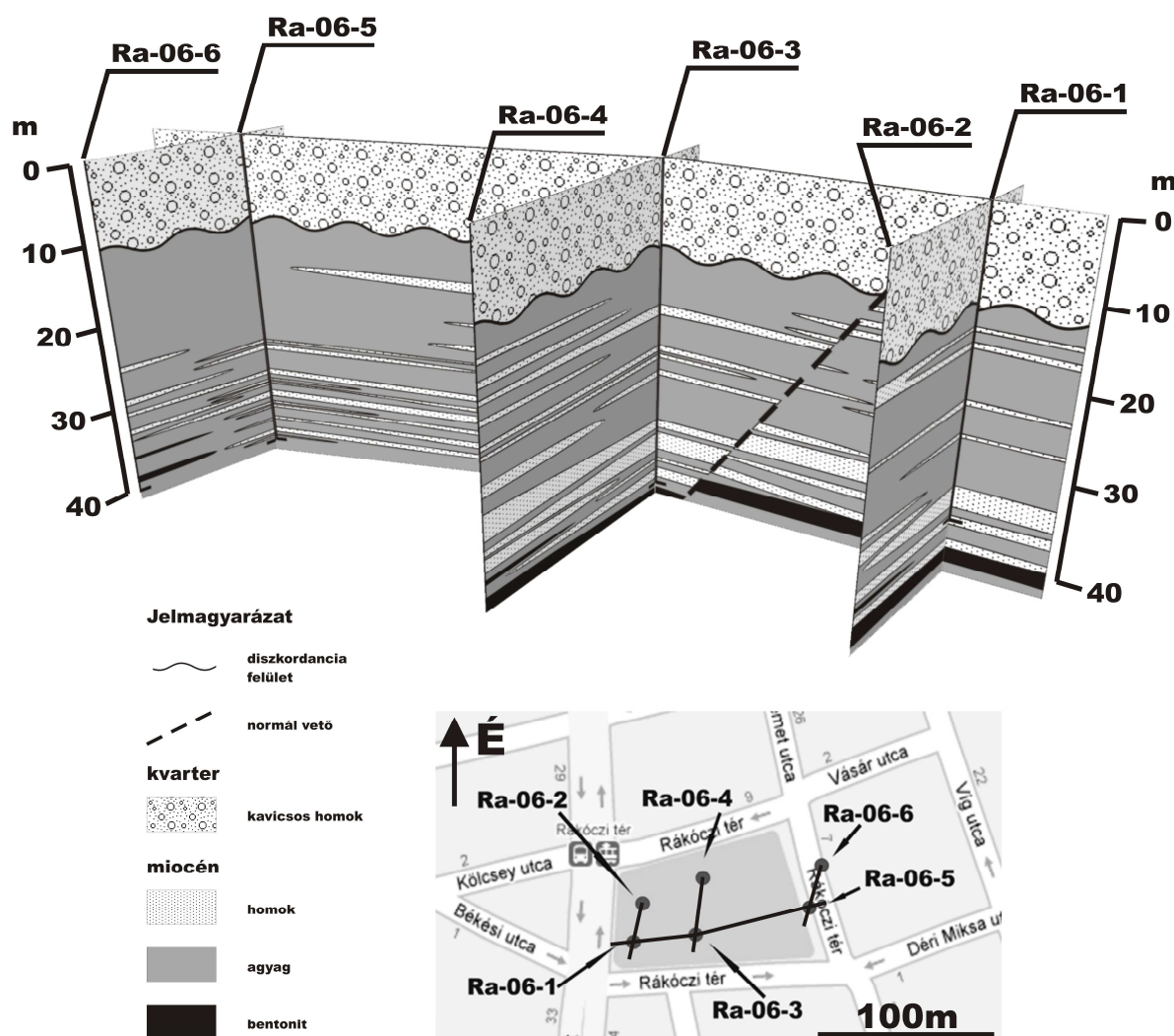
3.1 Szelvények

A felhasznált fúrások közül mind az 1972-es Z, mind a 2006-os Ra jelűek a Rákóczi téren helyezkednek el (1. ábra). Ábrázolástechnikai és geológiai szempontokat is figyelembe véve az egyes rétegtípusok összevonására volt szükség, ezért a szelvényeken a kavics-homok rétegek homokként (elkülönítve a miocén és a kvarter képződményeket), az iszap-sovány agyag-közepes agyag-kövré agyag rétegek agyagként, a bentonit-bentonitos agyag rétegek pedig bentonitként szerepelnek.

1. ábra. A Rákóczi téri fúrások elhelyezkedése

A Ra jelű fúrások térben való elhelyezkedése lehetővé tette 3 dimenziós kerítésszelvény elkészítését, mellyel teljesebb képet kaphatunk a terület földtani felépítéséről (2. ábra). A szelvényen látható, hogy egy alapvetően agyagos képződménybe homok, és bentonit csíkok, rétegek, lencsék települtek. Ezen kívül egységesen, jól elkülöníthető a badeni rétegekre diszkordánsan települő, felső 10-12 m vastag dunai kavicsos-homokos üledéket, antropogén feltöltést és talajréteget tartalmazó kvarter összlet. Megállapítható, hogy a betelepülések száma és vastagsága 30 méteres mélységben ugrásszerűen megnő. A homok és bentonit betelepülések nem csak síkban, hanem térben is nyomon követhetők.

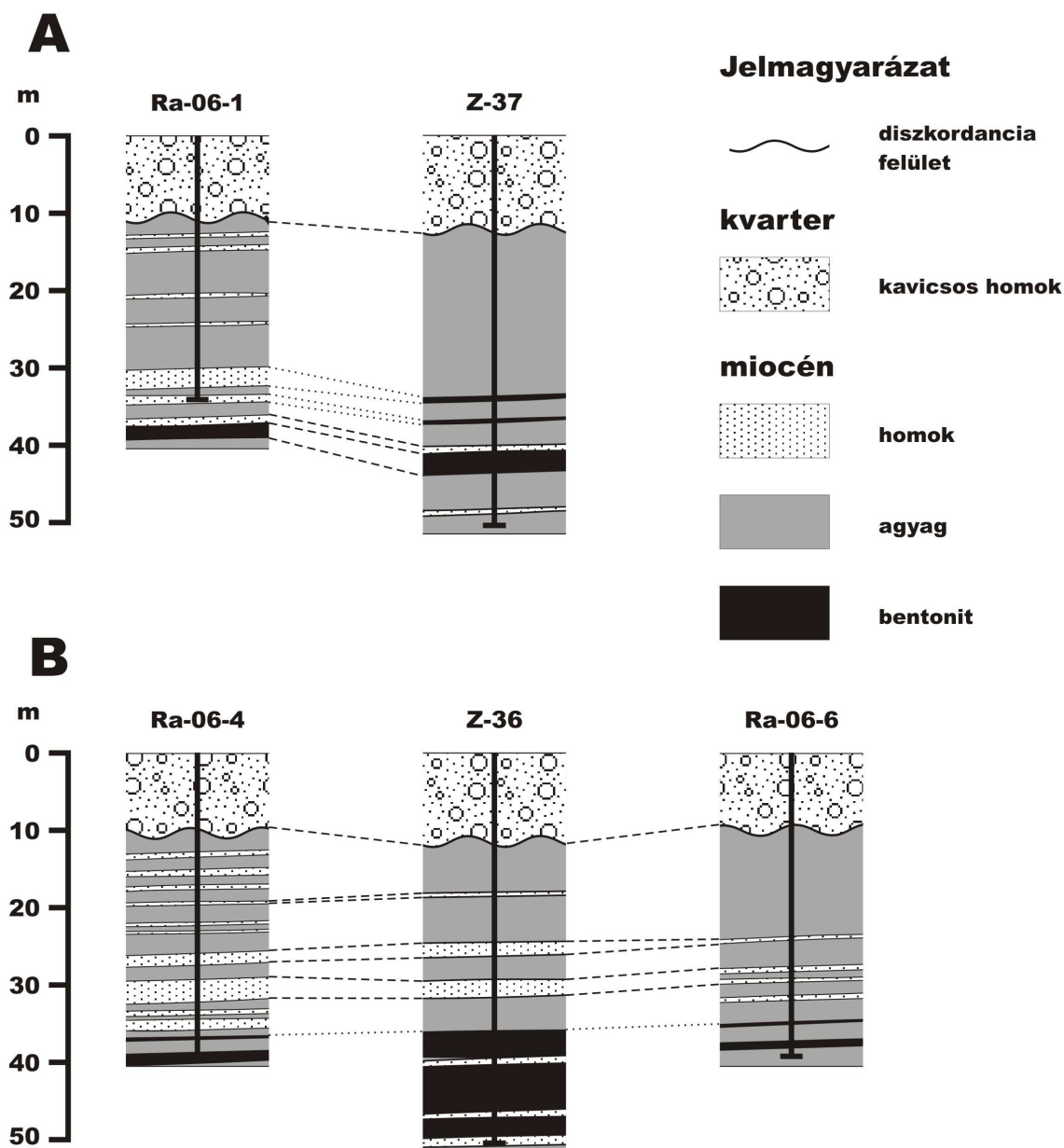

2. ábra. A Ra jelű fúrások kerítésszelvénye

3.2 Fúrások korrelálása

Az 1972-es Z fúrásorozat és a 2006-os Ra fúrásorozat mélyítése s leírása között eltelt 34 év alatt, a technikai feltételek javulása, a vizsgálati módszerek fejlesztése, valamint az egyes rétegtípusok beazonosításához, csoportosításához szükséges szabványok változása miatt a leírásokban eltérések lehetnek, ami előidézheti, hogy ugyanazon réteget más rétegtípusként írják le. A fúrási technika fejlődése egyre pontosabb leírást eredményez, ezért fordul elő, hogy a Z fúrásokban látható relatív vastag betelepülések a Ra fúrásokban sokkal részletesebben vannak ábrázolva. A fúrások korrelálása földtani viszonyok pontosítása és a leírások esetleges korrigálása miatt fontos.

A Ra-06-1-es és Z-37-es fúrások között (3. ábra, A szelvénye) több korreláló és több nehezen követhető, más fúrásban nem feltárt vagy leírt réteg található. A felső kvarter üledék, illetve a szaggatott vonallal összekötött homok és bentonitréteg nagy valószínűséggel ugyanazon réteggel azonosítható. A felső, körülbelül 20 m vastagságú, a felszíntől számítva 10 méteres mélységben kezdődő agygréteg a Z-37 fúrásban a geológiai leírás szerint helyenként homokzsínóros, de sem a rétegek helye, sem a vastagsága nem volt megadva. A Ra-06-1 fúrás ugyanezen szakaszában található homokrétegek meghosszabbítása kirajzolhatja a Z-37-es fúrás betelepüléseinek pontos helyét és vastagságát. A pontozott vonallal összekötött rétegek esetén valószínűsíthető, hogy ugyanazon rétegről van szó, csak a változó szabványok, vizsgálati módszerek és a különböző leírások miatt Z fúrások leírásánál bentonitként meghatározott réteget, az Ra fúrások leírásakor már homokként értelmezték.

3. ábra. A Z és a Ra jelű fúrások összehasonlítása

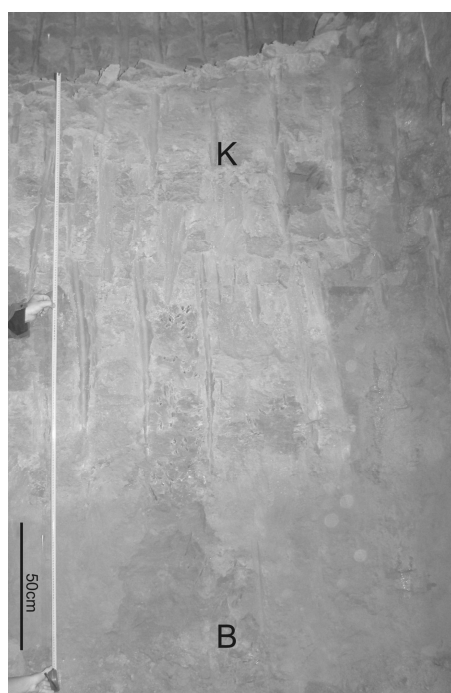
A 3. ábra B szelvényén látható, hogy a Ra-06-4 és Ra-06-6 fúrás közé helyezett Z-36-os szinte teljesen illeszkedik. A felső vastag homokos összlet, illetve az alatta, nagyjából 35 méteres mélyséig, elhelyezkedő homokbetelepülések is biztonsággal összeköthetők. A pontozott vonallal jelzett bentonitos-agyagos összletben látható különbségek abból fakadnak, hogy a Ra fúrások leírása sokkal részletesebb. Amit a Z-36-os fúrásban egynemű bentonit rétegnek írtak le, azt a Ra jelű fúrásokban több vékonyabb rétegre, bentonit és agyag váltakozására bontották.

4 A RÁKÓCZI TÉR SZELVÉNYEZÉSE

A terepi mintagyűjtéskor csak az éppen akkor aktuálisan feltárt alagútszakaszból lehetett mintát venni (4. ábra). A mintavételezés vertikális irányultságú volt. A mintavételezés az építkezési munkálatok miatt két ütemben történt (I. és II. sorozat), ezért nem folytonos a rétegsor, kisebb megszakítás van benne. Az I. sorozat rétegsora és a feltárás az 5. ábrán látható. A mintákon, a BME Mérnökgeológiai laborjában, szemeloszlási, víztartalom mérési, plastikus index és röntgendiffrakciós vizsgálat készült. A makroszkópos kőzetleírások, és a szemeloszlási vizsgálat alapján a minták uralkodóan homokos, vagy agyagos iszapok.

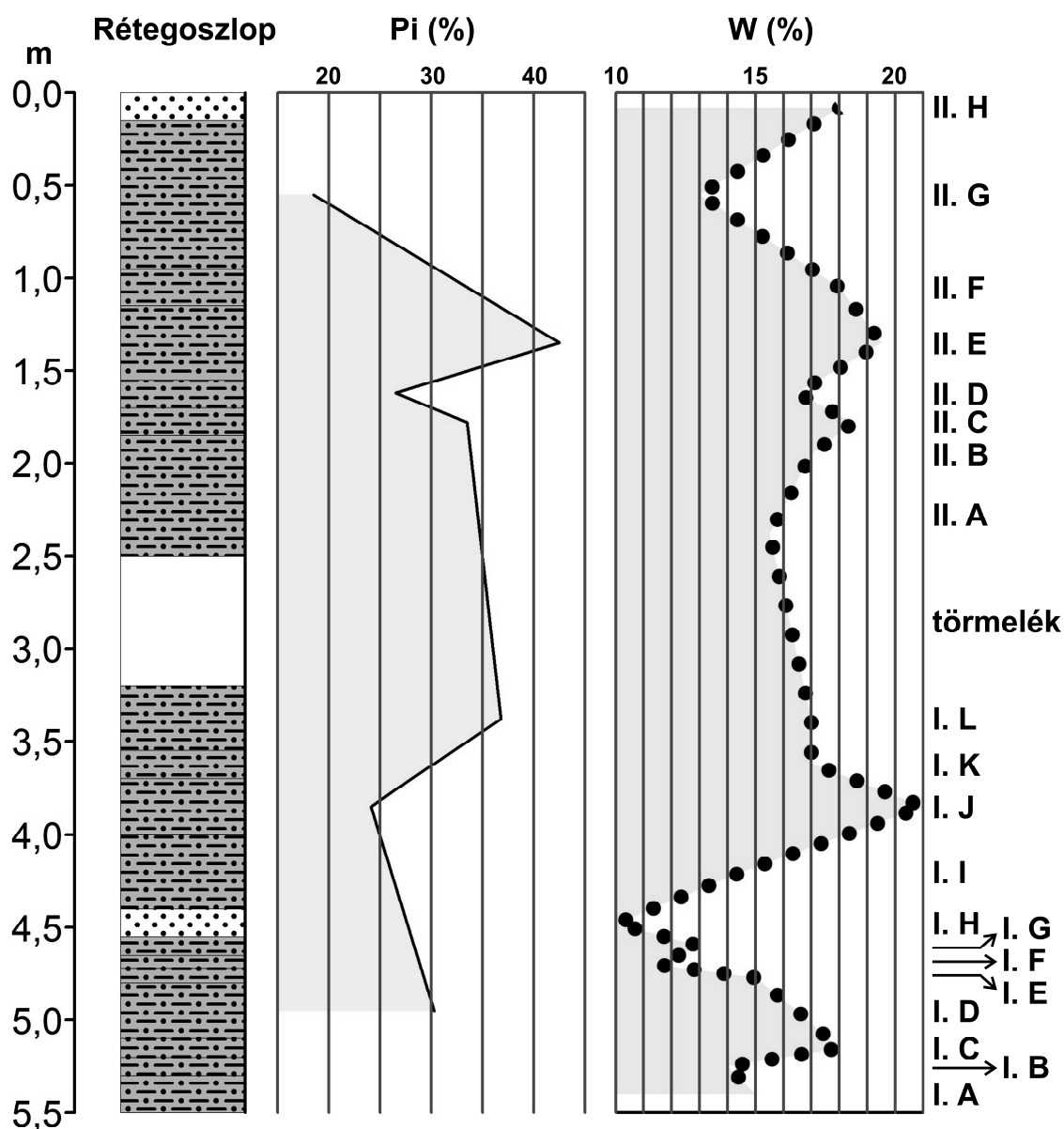

4. ábra. Építkezés a Rákóczi téren

5. ábra. Az I. mintasorozat szelvénye (az I.B és az I.K. minták helyének feltüntetésével)

A 6. ábra bemutatja a minták egymáshoz viszonyított térbeli elhelyezkedését, a rétegek valós vastagság értékével, valamint a hozzájuk tartozó víztartalommal, és plastikus index értékkel. A víztartalom értékek 10-21% között mozognak, az átlag 16%. A plastikus index vizsgálat alapján a minták a sovány agyag, közepes agyag illetve a kövér agyag csoportba tartoznak, miszerint közepesen vagy nagyon plastikusak.

6. ábra. Az I. és II. mintasorozat szelvénye a plastikus index és víztartalom értékekkel

A röntgendiffrakció segítségével meghatározhatók a legfontosabb ásványos összetevők. A vizsgált minták ásványos összetétele nagyon hasonló, csak kisebb eltérések, változások vannak. Minden mintában található agyagásványok, karbonátok, földpátok, csillámok és a kvarc. Az alapvető ásványos összetétel: kvarc, kalcit, kaolinit, dolomit, szmektit-félék, muszkovit, albit, klinoklór és illit. Ezen kívül előfordul ortoklász, sziderit, hematit, apatit, bárium-karbonát, diopszid, krisztobalit, korund, valamint a második sorozat mintáiban helyenként megjelenik az anhidrit.

A vizsgálatok eredményei alapján elmondható, hogy az 5,5 méteren megmintázott szakasz kőzettilag hasonló. Az átlagos víztartalom körülbelül 16 %, az uralkodó szemcseméret az iszap tartományba esik, de előfordulnak agyagosabb vagy homokosabb minták, az agyagosabb minták közepesen (mért értékek: 18,50-26,47 %) vagy nagyon (mért értékek: 30,25-42,53 %) plastikus agyagok közé tartoznak. A minták ásványos összetétele alig változik, végig megtalálhatók benne az agyagásványok és a homokra utaló ásványok (földpátok, csillámok, kvarc) is. Ezen kívül a kalcit és a dolomit állandó előfordulása karbonátos szemcsék jelenlétére utal, vagy diagenetikus karbonát kiválás következménye. A szakirodalom szerint, a területen az alagút badeni rétegekben halad. Ezt, valamint a laborvizs-

gálatok alapján levonható kőzettani tulajdonságokat figyelembe véve megállapítható, hogy a metróvonal mintázott szakasza a Perbáli Agyag Formációt harántolja.

5 ÖSSZEFOGLALÁS

Az 1972-ben mélyített Z jelű és a 2006-ban fúrt Ra jelű fúrások együttes feldolgozása és térképi megjelenítése során kiderült, hogy a két fúrásorozat között eltelt mintegy 34 év leforgása alatt a technika intenzív fejlődése, a szabványok és leírások változása, valamint a kutatási cél esetleges módosulása miatt, az egymástól alig néhány méterre elhelyezkedő fúrások anyagát is eltérően értelmezték az eredeti leírásakor. A két fúrásorozat elemeinek korrelációja nem volt mindenhol egyértelmű, azonban fontos a földtani viszonyok precízebb megismeréséhez. Eltérések voltak a fúrásorozatok rétegtípusba sorolása, és a leírások részletessége között is. Előfordult, hogy egyazon réteget a Z jelű fúrásokban bentonitként, a Ra fúrásokban homokként írtak le, a szelvények szerkezetesékor viszont kiderült, hogy ugyanazon rétegről van szó. A részletességben való eltérés szintén a fúrások egymás mellé helyezésekor volt szembeötlő. A Ra fúrások részletesebb leírása több helyen is kiegészítette, pontosította a Z jelű fúrásokban homogénnek vélt vastagabb rétegeket.

A fúrásokból szerkesztett szelvényeken látható, hogy abban a mélységben, ahol a metróalagút halad (a felszíntől számított mintegy 22-28 m) egy alapvetően agyagos-iszapos képződményben homokos betelepülések vannak. A képződmény lencses szerkezetű. A Rákóczi téren vett mintákon végzett vizsgálatok alapján kapott kőzettani jellemzők, fizikai tulajdonságok, kőzettani jelleg, valamint a szakirodalom alapján kialakított képből, az üledékképződésre vonatkozó információk alapján, az alagút mintázott és vizsgált szakasza a középső-miocén (badeni), árapály övi-folyóvízi-tavi, zömében terrigén fációs Perbáli Agyag Formációban halad. Az üledékképződési környezet miatt a rétegtípusok mind laterálisan, mind vertikálisan igen változatos kőzettani jelleggel bírnak, és ennek megfelelően fizikai paramétereik is változhatnak. Az árapályövitől a folyóvízi környezetig terjedő fációs az egyes rétegek korrelációját erősen megnehezíti, hiszen hosszan követhető, az összes fúrásban megjelenő marker szintek nem várhatók, a kivételt az egyes tufaszórásos szintekkel azonosítható bentonitos rétegek jelentik. Ennek megfelelően, csak ezen rétegek azonosításával lehetett, még ilyen kis területen is az egymás melletti, de eltérően ismert fúrásokat korrelálni.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönettel tartozunk Horváth Tibornak a rendelkezésünkre bocsátott adatokért, Kleb Bélának és Görög Péternek, Barsi Ildikónak a szakmai tanácsokért, valamint Kopecskó Katalinnak, Kovács Bélánénak, Árpás Endre Lászlónak és Emszt Gyulának a laborvizsgálatokban nyújtott segítségért. Horváth Ferenc, Buri János és Buri Zoltán a Rákóczi téri állomás építési területén biztosította a munkához szükséges feltételeket. Virág Attila a rajzok elkészítésében nyújtott segítséget.

6 IRODALOMJEGYZÉK

- Bubics I. 1978: A budapesti metróépítés földtani eredményei. *Mérnökgeológiai Szemle*, **21**: 5-87.
- Geovil Kft. 2001: *A metróvonal és környezetének földtani felépítése (B. fejezet)*. kézirat, Szentendre, Geovil Kft., 34.p.
- Geovil Kft. 2005: *Budapest 4. metróvonal, I. szakasz, Összefoglaló mérnökgeológiai, hidrogeológiai és geotechnikai szakvélemény, „A” kötet, Természetföldrajzi és földtani adottságok a nyomvonal mentén*. kézirat, Szentendre, Geovil Kft., 25.p.
- Juhász J. 2000: A 4. sz. Metró kutatásának hidrogeológiai eredményei, *Földtani Kutatás*, **37/2**: 25-35.
- Kecskeméti T. 1998: *Magyarország epikontinentális eocén képződményeinek rétegtana*. In: Bérczi, I., Jámber, Á. (szerk.): *Magyarország geológiai képződményeinek rétegtana*. A MOL Rt. és a MÁFI kiadványa, Budapest, 403-417.
- Raincsák Gyné. 2000: A Budapest 4. sz. Metróvonal és környezetének földtani viszonyai. *Földtani Kutatás*, **37/2**: 4-19.
- Rózsa, L., Fáy, M. 1980: Újabb adatok Budapest talajviszonyairól a metró feltárások alapján. *Mélyépítéstudományi Szemle*, **30/1**: 1-8.
- Schafarzik F., Vendl A., Papp F. 1964: *Geológiai kirándulások Budapest környékén*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 296.p.
- Szlabóczky P. 1998: *Szemelvények a tervezett budapesti IV-s metró vonalat érintő régebbi földtani kutatásokból*. előadás kivonat, Geotechnika '98 Konferencia, Ráckeve

